

ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΡΙΤΗ

**Η αποκατάσταση των προσφύγων
κατά την περίοδο της μοναρχίας του Όθωνα (1833 - 1862)
Πρόσφυγες και αλυτρωτικά κινήματα κατά το 19^ο αιώνα**

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1.

ΠΗΓΗ 1

Ο εποικισμός του Πειραιά

Η δημιουργία του Πειραιά ήταν προϊόν πολιτικής απόφασης άρρηκτα συνδεδεμένης με τη μεταφορά της πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους στην Αθήνα. Η κυβέρνηση προσέφερε κίνητρα στους Χιώτες - εγκατεστημένους τότε στην Ερμούπολη - δηλαδή φθηνή εθνική γη, διαιρεμένη σε μικρά οικοδομήσιμα οικόπεδα.

.....
Το κυριότερο γνώρισμα [της χιακής μετανάστευσης από την Ερμούπολη στον Πειραιά] ήταν ότι η μετάβαση στη νέα πόλη είχε τη μορφή επενδυτικού σχεδίου, και υπό αυτό το καθεστώς τη διαπραγματεύτηκαν οι ερμουπολίτες Χιώτες.

(...) Οι Χιώτες έποικοι της Ερμούπολης συνέδεαν τη μετάβαση στον Πειραιά με τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα, και κατά συνέπεια με τις προοπτικές οικονομικής ανάπτυξης που παρουσίαζε το λιμάνι. (...) Η μετάβασή τους, πέρα από τις προσφορές φθηνής γης από την πλευρά της κυβέρνησης, συνδεόταν από αυτούς και με άλλες δεσμεύσεις, που εξασφάλιζαν το εμπορικό μέλλον της περιοχής: ατέλεια λιμένος, κατασκευή λιομοκαθαρτηρίου, συστήματος διαμετακομίσεως, κατασκευή αποθηκών, δικαίωμα για ίδρυση τοπικής τράπεζας κ.λ.π., δηλαδή με τον εξοπλισμό μιας εμπορικής πόλης. (...) Συνδεόταν ακόμα με την προσέλκυση των πλούσιων Χίων της διασποράς για επενδύσεις, ή ακόμα και για εγκατάσταση στον Πειραιά.

Βάσιος Τσοκόπουλος, *Ο Πειραιάς του 19^{ου} αι. ως προσφυγούπολη*, στο συλ. τόμο «Ο ξεριζωμός και η άλλη πατρίδα, οι προσφυγούπολεις στην Ελλάδα», Επιστημονικό Συμπόσιο 11 και 12 Απριλίου 1997, σσ. 181-185.

ΠΗΓΗ 2

Παραχώρηση οικοπέδων σε Χίους

Παράθεμα του σχολικού εγχειριδίου σσ. 131-132.

Με βάση τα πιο πάνω παραθέματα, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Ποια ήσαν τα κίνητρα που δόθηκαν εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης προς τους Χίους της Ερμούπολης για να εποικήσουν τον Πειραιά;
β) Για ποιο λόγο δέχτηκαν οι Χίοι αυτόν τον εποικισμό;

2.

ΠΗΓΗ 1

ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περί του συνοικισμού των Ψαρριανών εις Ερέτριαν.

ΟΘΩΝ

ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Επειδή μ'όλας τας παραχωρήσεις, τας οποίας μέχρι τούδε εκάμαμεν δια να ενισχύσωμεν τον συνοικισμόν των Ψαρριανών εις Ερέτριαν, η επιθυμία Μας αύτη δεν επραγματοποιήθη· μεταξύ δε άλλων αιτιών ήτο και αι περί θέσεως και εκλογής οικοπέδων διαφωνία· επομένως θέλοντες να εξομαλύνωμεν και αυτήν την δυσκολίαν, και να δώσωμεν δι'ιδιαίτερων παραχωρήσεων νέα δείγματα του πόσον επιθυμούμεν να ίδωμεν τους γενναίους τούτους προμάχους της Ελλάδος αποκατεστημένους (...) αποφασίζομεν.

1. *Η παραθαλάσσιος γραμμή συγκειμένη από 10 τετράγωνα, παραχωρείται ολόκληρος ως προικοδότησις εις τον δήμον των Ψαρριανών, όστις θέλει λάβει εις εξουσίαν του, αφού συστηθή εις Ερέτριαν. (...) Μένει έπειτα εις την διοίκησιν της κοινότητος να εύρη τον ωφέλιμον τρόπον της διαχειρήσεως των γαιών τούτων δι'εκποίήσεως ή ενοικιάσεως (...).*

Όσοι λαβόντες γήπεδον εις αυτό το μέρος κατά την πρώτην ή την δευτέραν κλήρωσιν έκτισαν εις αυτό, θέλουν το παραχωρήσει επίσης εις τον δήμον, όστις χρεωστέι να τους αποζημιώση δια την οικοδομήν.

Τα εκ της εκποίήσεως ή της ενοικιάσεως των γηπέδων αυτών συναχθέντα χρήματα θέλουν χρησιμεύσει εις ανέγερσιν σχολείου (...).

2. *Αι προλαβούσαι κληρώσεις ακυρούνται (...).*

3. *Δίδεται προθεσμία εξ εβδομάδων, αφ'ης ημέρας δημοσιευθή το παρόν διάταγμα, δια να παρουσιάσουν τας αναφοράς των (...) όσοι των Ψαρριανών επιθυμούν να λάβουν γήπεδον και να οικοδομήσουν εις Ερέτριαν (...).*

10. *Η μέχρι τούδε δημογεροντία των Ψαρριανών διορίζεται οικιστική επιτροπή, χρέος της οποίας είναι να διευθύνη τον συνοικισμόν, να διαλύη τας διαφωνίας και να εξομαλύνη τας δυσκολίας (...).*

14. *Επιθυμούντες να ίδωμεν τους εν τη υπηρεσία Ημών ευρισκομένους Ψαρριανούς να δώσουν το παράδειγμα του συνοικισμού εις Ερέτριαν, συγκατανεύομεν να δοθή ως προπληρωμή εις έκαστον των εν τω εσωκλείστω καταλόγω εμπεριεχομένων αξιωματικών δάνειον 500 δραχμών (...).*

Εν Αθήναις, την 3 (15) Ιουλίου 1836

Εν ονόματι και κατ'ιδιαίτεραν διαταγήν της Αυτού

Μεγαλειότητος του Βασιλέως

Το Υπουργικόν Συμβούλιον

Πηγή το βιβλίο του Απ. Βακαλόπουλου, *Πρόσφυγες και Προσφυγικόν Ζήτημα κατά την Επανάστασιν του 1821*, Ιστορική Μελέτη, Εν Θεσσαλονίκη 1939, σσ. 165-168.

ΠΗΓΗ 2

Το πολεοδομικό σχέδιο της Ερέτριας

Εικόνα του σχολικού εγχειριδίου σ. 132.

Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από το βιβλίο σας και τα πιο πάνω παραθέματα, να επισημάνετε:

- α) τους λόγους για τους οποίους η ελληνική κυβέρνηση επιθυμεί να αποκαταστήσει τους Ψαριανούς,
- β) τα μέτρα που λαμβάνονται και τα κίνητρα που παρέχονται από την κυβέρνηση του Όθωνα, ώστε να διευθετηθεί το εν λόγω θέμα.

3.

ΠΗΓΗ

Οι Μακεδόνες κτίζουν τη Νέα Πέλλα

[Οι Μακεδόνες] επί του Κυβερνήτου είχαν μεταφερθή εκ των Βορείων Σποράδων εις την Μεγαρίδα, όπου οργανώθησαν στρατιωτικώς και οπόθεν έδρασαν δια την απελευθέρωσιν της Στερεάς Ελλάδος. Επόμενον λοιπόν ήτο να επιζητήσουν να συνοικισθούν εις τόπον της Στερεάς Ελλάδος και μάλιστα προς τα σύνορα της Θεσσαλίας. Η επί του συνοικισμού των Μακεδόνων επιτροπή (...) δι' εγγράφου της από 9 Ιανουαρίου 1837 (...) αναφέρει μεταξύ άλλων ότι οι Μακεδόνες υπό την σκέπην του βασιλέως Όθωνος συνοικίζονται εις την Αταλάντην της Λοκρίδος, όπου κτίζουν πόλιν φέρουσαν το όνομα Νέα Πέλλα. Εις την πόλιν ταύτην έχουν ήδη εγκατασταθή 70 οικογένειαι Μακεδόνων «και άλλαι περί τας τετρακοσίας, καταγραφείσαι μέχρι τούδε εις τους καταλόγους, δεν ηδυνήθησαν δια την έλλειψιν των μέσων να αποκατασταθώσιν ακόμη». Εν τέλει παρακαλούν τον βαρώνον Μπέλλιον (...) ν' αναλάβη την σύναξιν εράνων μεταξύ των εν Ευρώπη εγκατεστημένων συμπατριωτών των δια την περάτωσιν του συνοικισμού της Νέας Πέλλης και την ενίσχυσιν της πνευματικής και οικονομικής ζωής αυτής.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 170.

Με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και τα στοιχεία που θα αντλήσετε από το πιο πάνω παράθεμα, να αναφερθείτε στις συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργήθηκε ο συνοικισμός των Μακεδόνων στη Στερεά Ελλάδα, κατά την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα.

4.

ΠΗΓΗ

Απομυς της Μεθώνης, όπως αποδίδεται εις λιθογραφίας του έτους 1834, κατά σχέδιον του Βαυαρού λοχαγού Κελμπέργκερ. Η Μεθώνη εξακολουθεί να αποτελεί οχυρόν και κατά τους πρώτους χρόνους της Βασιλείας του Όθωνος. (Από το Μουσείον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας).

Σπ. Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*, τόμ. 1, σ. 284.

Με βάση το **νόμο ΡΙΔ'** περί αποικισμού των Κρητών (σσ. 133-134 του σχολικού εγχειριδίου), το **ψήφισμα ΚΔ'** του Καποδίστρια (ό.π., σσ. 128-129) και αξιοποιώντας την παραπάνω εικόνα, να αναφερθείτε στον τρόπο με τον οποίο οριστικοποιείται κατά την οθωνική περίοδο το θέμα της μόνιμης εγκατάστασης των Κρητών προσφύγων.

5.

ΠΗΓΗ 1

Η κρίση στις σχέσεις αυτοχθόνων και ετεροχθόνων

Στα 1844 (...) για πρώτη φορά περιγράφονται με κάποια ακρίβεια τα διακυβευόμενα. Στο τρίτο άρθρο του Συντάγματος (...) επρόκειτο πάλι για τον καθορισμό των ιδιοτήτων του Έλληνα πολίτη, που όμως τώρα, στη συζήτηση, συγγεόταν με τον ορισμό των προσόντων του Έλληνα δημοσίου υπαλλήλου. Η σύγχυση υπαινίσσεται το κύριο πρακτικό όφελος που έμοιαζε να έχει για πολλούς ο τίτλος του πολίτη. Το θέμα ήταν να αποδειχθεί σε ποιους χρωστούσε το ελληνικό κράτος μια θέση στη δημοσιούπαλληλία.

Στη συζήτηση ο άξονας αναφοράς είναι κοινός για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη: είναι το 1821, που οι μεν ετεροχθονιστές εξαίρουν ως επανάσταση όλης της ελληνικής φυλής, απέναντι στην οποία η Ελλάδα έχει αναλάβει ορισμένες δεσμεύσεις. Ενώ οι αυτοχθονιστές επιμένουν στα πράγματα (...). Γι' αυτούς δεν ενδιέφεραν οι αρχικές προθέσεις, αλλά το γεγονός ότι η επανάσταση

εντοπίστηκε έτσι κι αλλιώς στον ελλαδικό χώρο, και συνεπώς η ίδια η ύπαρξη του κράτους οφειλόταν στις υπηρεσίες των κατοίκων αυτού του χώρου. Και ενώ οι πρώτοι είχαν την άνεση να κινηθούν στα λίγο ή πολύ γνωστά πλαίσια της επαναστατικής συνθηματολογίας, η επιχειρηματολογία των δεύτερων αποτελούσε ακριβώς παρέκκλιση από την αναδρομική αυτή ομοψυχία.

Έλλη Σκοπετέα, Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα, Αθήνα 1988, σσ. 51-52.

ΠΗΓΗ 2

Το προνόμιο του δημοσίου υπαλλήλου

Η υπηρεσία στον κρατικό μηχανισμό ως πηγή πλουτισμού είχε σχέση όχι με τις γλίσχρες αποδοχές του κρατικού υπαλλήλου, αλλά με τη νόμιμη ή την παράνομη χρησιμοποίηση της κρατικής θέσεως για τον πλουτισμό του κατόχου. Η φοροδιαφυγή, η προτεραιότητα στην αγορά εθνικών γαιών και η εξασφάλιση άτοκων κρατικών δανείων (...) ήταν τα μέσα πλουτισμού που είχε στη διάθεσή του ο κρατικός υπάλληλος.

Νικηφόρος Διαμαντούρος, Η περίοδος της συνταγματικής μοναρχίας, Ι.Ε.Ε., τ. ΙΓ', σσ. 110-111.

ΠΗΓΗ 3

Η αντιπαράθεση αυτοχθονιστών και ετεροχθονιστών πληρεξουσίων στην Εθνοσυνέλευση, 1843-1844

Παράθεμα του σχολικού εγχειριδίου σσ. 134-135.

Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο πάνω παραθέματα και το σχολικό εγχειρίδιο, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Πώς εμφανίζεται στο πολιτικό πεδίο η κρίση στις σχέσεις αυτοχθόνων και ετεροχθόνων;
- β) Ποια είναι τα κυριότερα επιχειρήματα που διατυπώνει κάθε πλευρά;

6.

ΠΗΓΗ 1

«Η θανατηφόρος πληγή της ξενοκρατίας»

Αναφορά προς την Εθνικήν των Ελλήνων συνέλευσιν της Γ' Σεπτεμβρίου.

Εν Αθήναις τη 22 Δεκεμβρίου 1843

(...) Μία από τας θανατηφόρους πληγάς ξενοκρατίας ήτις έφερεν εις τον ανώτατον βαθμόν της αγανακτήσεως και απελπισίας τους Έλληνας ήτον η εισαγωγή εις τα δημόσια υπουργήματα πολιτικά τε και στρατιωτικά, των Βαυαρών και των από διάφορα μέρη ελθόντων ενταύθα μετά το 1827 ξένων.

Η ξενοκρατία είχε δίκαιον να συγκεντρώση περί εαυτήν τους ανθρώπους τούτους, διότι τα συμφέροντά της συνεταυτίζοντο μετ' αυτών, και δι' αυτών και μόνον ηδύνατο να ενεργή τους καταχθονίους δια το Έθνος σκοπούς της. Αλλά μετά την ένδοξον ημέραν της Γ' Σεπτεμβρίου, καθ' ην το Έθνος κατέστρεψε

την επάρατον ξενοκρατίαν, μετά την έκδοσιν και αυτού του περί αποπομπής των ξένων εκ της Ελληνικής υπηρεσίας Διατάγματος, τις ήλπιζεν, ότι ήθελον διατηρείσθαι μέχρι σήμερον εις τας δημοσίας θέσεις τα τυφλά όργανα του πεπτωκότος συστήματος, οι ξένοι των αγώνων και των θυσιών των Ελλήνων; (...) Είναι πασίγνωστον (...) ότι η δικαία αγανάκτησις και αποστροφή των Ελλήνων, δεν περιωρίζετο εις μόνους τους (...) Βαυαρούς, αλλ' επεκτείνετο πολλώ μάλλον κατ' εκείνων, οίτινες ήλθον μετά τον ιερόν αγώνα μας, και εσφετερίσθησαν τας δημοσίας θέσεις (...).

Η Εθνική Συνέλευσις δεν αμφιβάλλομεν ότι θέλει ψηφίσει τα δέοντα (...) αλλ' εν τοσούτω και, ως πολίται Έλληνες και ως αδικούμενοι, καθυποβάλλομεν ευσεβάστως (...) και παρακαλούμεν ώστε να θεωρήση ως έχοντας τα αυτά με τους Έλληνας δικαιώματα όλους τους μέχρι των 1827 ελθόντας εις την Ελλάδα ξένους, [και] ν' αποκλείση δι' ωρισμένον διάστημα χρόνου τους μετά ταύτα (...).

Οι πολίται

Αι Αγορεύσεις του ελληνικού Κοινοβουλίου, 1843-1909, εκδ. «Εθνικού Κήρυκος», Αθήνα 1961, σσ. 63-64.

ΠΗΓΗ 2

Β' Ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσης της 3^{ης} Σεπτεμβρίου.

Η κυβέρνησις οφείλει αμέσως μετά την δημοσίευσιν του Συντάγματος να σχηματίση το προσωπικόν της δημοσίας υπηρεσίας διορίζουσα εκ των υπαγομένων εις τας εξής κατηγορίας:

α) Τους αυτόχθονας κατοίκους της ελληνικής επικρατείας και τους μέχρι τέλους του 1827 αγωνισθέντας εν αυτή, ή ελθόντας και διαμείνοντας μέχρι του αυτού έτους, τους δε λαβόντας στρατιωτικώς και αποδεδειγμένως μέρος εις τους μετά ταύτα, ήτοι μέχρι του 1829, κατά ξηράν και θάλασσαν γενομένας κατά των εχθρών μάχας.

β) Τους μεταναστεύσαντας κατοίκους και τους αγωνιστάς των μερών της Στερεάς και των νήσων, των λαβόντων τα όπλα εις τον υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνα, ελθόντας μέχρι του 1837 και εγκατασταθέντας οικογενειακώς εις ένα των δήμων του Βασιλείου και τα τέκνα όλων των εις τας ανωτέρω κατηγορίας υπαγομένων.

γ) Τους μη εμπειριλαμβανομένους εις τους ανωτέρω δύο παραγράφους η κυβέρνησις οφείλει να μη διατηρήση ουδέ να διορίση εις τας δημοσίας υπηρεσίας (...).

Δεν υπάγονται εις τας ανωτέρω κατηγορίας γενικώς ο στρατός της ξηράς και της θαλάσσης, οι εκτός του κράτους διοριζόμενοι εις διερμηνευτικάς και προξενικάς θέσεις (...) και οι καθηγηταί και διδάσκαλοι των εκπαιδευτικών καταστημάτων και των ωραίων τεχνών ως προς τας ειδικάς θέσεις των.

Το παρόν ψήφισμα ισχύει ως εάν ήτο καταχωρημένον αυτολεξεί εις το Σύνταγμα (...).

Πηγή το βιβλίο του Ιωάν. Δημάκη, *Η Πολιτειακή Μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και ετεροχθόνων*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1991, σσ. 19-20.

ΠΗΓΗ 3

Το κήρυγμα της ενότητας και της Μεγάλης Ιδέας προκαλείται από την αντίδραση εναντίον του αυτοχθονισμού. Επάνω: γελοιογραφία της εποχής (Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 460.

ΠΗΓΗ 4

Συμβιβαστική λύση για τον προσδιορισμό των προσόντων του έλληνα πολίτη

Χάρη στην επιδέξια παρέμβαση του προεδρεύοντος Α. Μαυροκορδάτου, διατυπώθηκε σαν συμβιβαστική λύση να μη γίνει στο Σύνταγμα ο ακριβής προσδιορισμός των προσόντων του έλληνα πολίτη, αλλά να γραφεί απλώς: «Πολίται είναι όσοι απέκτησαν τα χαρακτηριστικά του πολίτου κατά τους νόμους του κράτους». Τα χαρακτηριστικά αυτά θα καθορίζονταν μεταγενέστερα από τη βουλή.

Ιωάννης Δημάκης, ό.π., σ. 18.

ΠΗΓΗ 5

Ο πλούσιος και ο συντηρητικός πατριωτισμός

Οι Έλληνες του εξωτερικού λατρεύουν την κοινή πατρίδα (...). (...) Δεν σκέφτονται παρά τα μέσα για να την κάνουν πιο πλούσια και πιο μεγάλη. Οι Έλληνες του τόπου δεν κάνουν τίποτ' άλλο από του να κλείνουν τη χώρα στους Έλληνες του εξωτερικού. Οι πρώτοι έχουν έναν πλούσιο πατριωτισμό, οι δεύτεροι ένα συντηρητικό πατριωτισμό. Ο πλούσιος Πατριωτισμός είναι που δημιούργησε όλα τα μεγάλα ιδρύματα στην Ελλάδα. Ο συντηρητικός πατριωτισμός έκανε το νόμο της 3 Φεβρουαρίου 1844 για τους αυτόχθονες και τους ετερόχθονες.

Αυτός ο νόμος, ο πιο άδικος και ο πιο ανόητος που ψηφίστηκε ποτέ σε έναν λαό πολιτισμένο, δίνει το αποκλειστικό μονοπώλιο των δημοσίων θέσεων στους κατοίκους του Μοριά και της Αττικής. Κλείνει την Ελλάδα σε όλους τους Έλληνες που δεν έχουν γεννηθεί στο μικρό βασίλειο του Όθωνα. Αποκλείει από την κυβέρνηση το πιο έξυπνο, το πιο πλούσιο, και το πιο αφοσιωμένο τμήμα του έθνους.

Εντμόντ Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνος*, εκδ. Τολίδη, Αθήνα, σσ. 67-68.

Με βάση τα πιο πάνω παραθέματα και τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο, να αναφερθείτε:

- α) στον τρόπο με τον οποίο η Εθνοσυνέλευση του 1843-1844 επέλυσε τα επίμαχα προβλήματα του καθορισμού των προσόντων του έλληνα πολίτη και της στελέχωσης του δημοσίου,
- β) στις επιπτώσεις αυτής της απόφασης για το πολιτικό μέλλον του τόπου.

7.

ΠΗΓΗ 1

Το εκλογικό προνόμιο των Ναυτικών Νησιών

Με το Σύνταγμα του 1844 καθιερώθη το εκλογικόν προνόμιον των νήσων Ύδρας, Σπετσών και Ψαρρών, το οποίον είχε θεσπισθή δια νόμου και εις τας εκλογάς παραστατών των επαναστατικών Συνελεύσεων. Το προνόμιον τούτο (εκλογή τριών βουλευτών Ύδρας και ανά δύο Σπετσών και Ψαρριανών) διετηρήθη επί μίαν εκατονταετίαν (...).

Επειδή εις την «της 3^{ης} Σεπτεμβρίου Συνέλευσιν» παρίσταντο και πληρεξούσιοι «εκλογικών συλλόγων», περιοχών δηλαδή αι οποίαι δεν είχαν απελευθερωθή (Σουλιωτών, Μακεδόνων, Κρητών κλπ.), εζήτησαν και αυτοί την παγίαν αντιπροσώπευσίν των, βασιζόμενοι εις παρομοίαν διάταξιν «περί παραστατών». Αλλά μετά συζήτησιν ελήφθη απόφασις παρεμφερής με εκείνην η οποία είχε ληφθή δια τους Ψαρριανούς.

Αι Αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου, ό.π., σ. 92.

ΠΗΓΗ 2

«Επί τω όρω να συνοικισθώσιν»

Η της 3^{ης} Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική των Ελλήνων Συνέλευσις, έχουσα υπ' όψιν το άρθρον 61 του Συντάγματος, και τον δ' παράγραφον του ΙΖ' νόμου του εκτελεστικού σώματος των 1822,

Ψηφίζει

α) Εις τας νήσους Ύδραν και Σπετσών, διατηρείται ο δια του ειρημένου περί εκλογής παραστατών ΙΖ' νόμου οριζόμενος αριθμός των Βουλευτών. Το αυτό δικαίωμα διατηρείται και υπέρ των εν Ελλάδι Ψαρριανών, αλλ' επί τω όρω του να συνοικισθώσιν εντός του Κράτους προ της λήξεως της πρώτης Βουλευτικής περιόδου (...).

β) Το παρόν ψήφισμα έχει την αυτήν ισχύν του Συντάγματος.

Εν Αθήναις την 31 Ιανουαρίου 1844.

Αι Αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου, ό.π., σ. 94.

ΠΗΓΗ 3

Περιορίζεται η χωριστή εκπροσώπηση των ετεροχθόνων

Η της 3^{ης} Σεπτεμβρίου Εν Αθήναις Εθνική των Ελλήνων Συνέλευσις

Ψηφίζει

Ότι εις τους μεταναστεύσαντας δίδεται το δικαίωμα του να έχωσιν εις την Βουλήν ιδιαίτερον Αντιπρόσωπον, οσάκις πραγματικώς συνοικισθέντες αποτελέσωσι δήμον, πόλιν, ή επαρχίαν χωριστήν και παρουσιάσωσι πληθυσμόν ίσον με το ήμισυ του ελαχίστου όρου, τον οποίον ο περί εκλογής νόμος θέλει προσδιορίσει δια την εκλογήν ενός Βουλευτού.

Εν Αθήναις την 3 Φεβρουαρίου 1844.

Αι Αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου, ό.π., σ. 99.

ΠΗΓΗ 4

Οι αντιδράσεις των ετεροχθόνων

Οι ετερόχθονες μετανάστες, που με την απόφαση της εθνοσυνέλευσης της 3^{ης} Φεβρουαρίου 1844 έχαναν το δικαίωμα της χωριστής αντιπροσώπευσής τους στην ελληνική βουλή, θα εκδηλώσουν με τρόπο θεαματικό τη δυσαρέσκειά τους. Έτσι την Καθαρά Δευτέρα, όταν σε ένα λόφο πλησίον του Σταδίου είχε παρατεθεί γεύμα στο βασιλέα εκ μέρους του στρατού και, σύμφωνα με το έθιμο της εποχής, πλήθη λαού είχαν κατακλύσει τη γύρω από τον Ιλισσό περιοχή καταναλώνοντας με διάθεση ευθυμίας νηστίσιμα φαγητά, ένα ασυνήθιστο θέαμα εκίνησε τη γενική προσοχή. Δυτικά των στηλών του Ολυμπίου Διός είχαν αναρτηθεί δύο μαύρες σημαίες που ήταν περικυκλωμένες από ανθρώπους κατηφείς. Στις σημαίες αυτές υπήρχαν οι εξής επιγραφές: Στην πρώτη «Οι ξενηλατούμενοι Μακεδόνες». Στη δεύτερη «Οι αδικηθέντες Κρήτες κατά την 3ην Φεβρουαρίου 1844». Η σημαία των Κρητών ανέγραφε και στίχους από τον ρλζ' φαλμό: «Επί των ποταμών Βαβυλώνας εκεί εκαθήσαμεν και εκλαύσαμεν εν τω μνησθήναι ημάς την Σιών (...). Πώς άσωμεν την ωδήν του Κυρίου επί γης αλλοτρίας...». Το θέαμα προκάλεσε συγκίνηση στο λαό, σύμφωνα τουλάχιστο με τα γραφόμενα της [εφημερίδας] Αθηνάς, και η αστυνομία για να προλάβει ενδεχόμενες ταραχές αφαίρεσε τις σημαίες.

Πέρα από τις θορυβώδεις και θεαματικές εκδηλώσεις (...) δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες για τη στάση (...) των ετεροχθόνων που εθίγονταν από τις αποφάσεις της εθνοσυνέλευσης. Φαίνεται ότι μετά την ψήφιση (...) δέχτηκαν αναγκαστικά αυτά τα μέτρα, αφού άλλωστε από τη φύση τους δεν επηρέαζαν την καθημερινή ζωή της μεγάλης πλειοψηφίας τους - και μόνον από ηθική πλευρά θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι τους μειώνουν.

Ιωάννης Δημάκης, ό.π., σσ. 172-173.

Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο πάνω παραθέματα και τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Ποια ήταν η αφορμή της διαμάχης αυτοχθόνων και ετεροχθόνων για το θέμα των όρων εκλογής βουλευτών και πού εστιάστηκε το πρόβλημα;
- β) Ποια λύση δόθηκε από την Εθνοσυνέλευση του 1843-1844;
- γ) Πώς αντέδρασαν οι ετερόχθονες σ' αυτήν;

8.

ΠΗΓΗ 1

Τα δικαιώματα των ετεροχθόνων και οι διεθνείς προεκτάσεις

Το θέμα των δικαιωμάτων των ετεροχθόνων είχε προεκτάσεις και στις διεθνείς σχέσεις της Ελλάδας, και τούτο από δύο πλευρές. Πρώτον από το ενδιαφέρον των «προστάτιδων» Δυνάμεων που παρακολουθούσαν όλες τις πτυχές της ελληνικής πολιτικής ζωής. Και δεύτερον από τις αντιδράσεις της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία στη διάκριση των ετεροχθόνων σε κοινότητες ανάλογα με την επαρχία της καταγωγής τους (π.χ. Θεσσαλοί, Μακεδόνες κλπ.) και στην παραχώρηση σ' αυτούς εκλογικών δικαιωμάτων, διέβλεπε τάσεις διεκδικήσεων σε εδάφη της εκ μέρους της Ελλάδας. (...) Οι αντιπρόσωποι των Δυνάμεων συγκέντρωσαν αρχικά την προσοχή τους στον αποκλεισμό των ετεροχθόνων από τις δημόσιες θέσεις (...), ενώ από την πλευρά της η οθωμανική κυβέρνηση διατύπωσε έντονες διαμαρτυρίες για την εκλογική αντιπροσώπευση που χορηγήθηκε στους Ψαριανούς και το ενδεχόμενο να παραχωρηθούν ανάλογα δικαιώματα και στις άλλες κατηγορίες μεταναστών. Ακριβώς όμως οι οθωμανικές αντιδράσεις και οι επιπτώσεις που θα μπορούσαν να έχουν στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, οδήγησαν με τη σειρά τους και στην τοποθέτηση των ξένων Δυνάμεων απέναντι σ' αυτό το θέμα.

(...) Στις 24 Ιανουαρίου/5 Φεβρουαρίου 1844 ο οθωμανός πρεσβευτής στην Αθήνα Κ. Μουσούρος κοινοποιεί στους πρεσβευτές των τριών προστάτιδων Δυνάμεων το κείμενο μιας διακοίνωσης που επέδωσε στην ελληνική κυβέρνηση (...). Στο μακρό κείμενο της διακοίνωσης γίνεται κατ' αρχήν αναφορά στη συγκρότηση της εθνοσυνέλευσης, στην οποία παίρνουν μέρος αντιπρόσωποι Μακεδόνων, Θεσσαλών, Ηπειρωτών, Κρητών, Σαμίων, Ψαριανών, Κασσιωτών κ.ά., δηλαδή ατόμων καταγομένων από περιοχές που αποτελούν τμήμα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. (...) Και όχι μόνο η εθνοσυνέλευση, αντίθετα από ό,τι ήλπιζε η Πύλη, παραδέχτηκε την εγκυρότητα των περισσότερων πληρεξουσίων (...), αλλά η επιφορτισμένη με τη σύνταξη του συντάγματος επιτροπή επικύρωσε την β' παράγραφο του άρθρου 61 που προβλέπει την εκπροσώπηση στη βουλή των εγκατεστημένων στην Ελλάδα Ψαριανών με δύο βουλευτές. (...) Η παραχώρηση τέτοιων προνομίων, μοναδικών στην ιστορία των συνταγματικών χωρών, εκτός από τη ζημιά που συνεπάγεται σε ένα νεαρό κράτος, όπως το ελληνικό, ενδιαφέρει με τις συνέπειές της και την οθωμανική αυτοκρατορία και τις προστάτιδες Δυνάμεις και την Ευρώπη ολόκληρη που επιθυμεί την ειρήνη στην Ανατολή.

Ιωάννης Δημάκης, ό.π., σσ. 181-186.

ΠΗΓΗ 2

«Να απαγορευθεί κάθε εδαφικός προσδιορισμός»

Ανακοίνωση του βρετανού υπουργού λόρδου Aberdeen προς τον πρεσβευτή της Βρετανίας στην Αθήνα Lyons.

«Η κυβέρνηση της Αυτού Μεγαλειότητος (...) θα συνιστούσε επίμονα (...) να απαγορευθεί στο μέλλον αυστηρά κάθε εδαφικός προσδιορισμός, όπως

Θεσσαλοί, Μακεδόνες, ακόμη και Ψαριανοί, που αποδίδεται σε εποίκους εγκατεστημένους στην Ελλάδα. Θα ήταν πολύ προτιμότερο όλοι οι τέτοιοι προσδιορισμοί να συγχωνευθούν σε μια γενική και έντιμη ονομασία Έλληνες πολίτες, οι οποίοι να μπορούν να παίρνουν τις τοπικές τους διακρίσεις από τον τόπο στον οποίο εγκαταστάθηκαν. (...) Οι ιδιαίτεροι χαρακτηρισμοί έχουν πάντοτε την τάση να γεννούν ζηλοτυπίες και να υποθάλλουν πνεύμα εχθρικού ανταγωνισμού, καθώς μια αναφορά στην ιστορία μπορεί εύκολα να αποδείξει».

F.O. 32/126, fos 65-68, πηγή το βιβλίο του Ιωάν. Δημάκη, ό.π., σ. 189.

Με βάση την αφήγηση του σχολικού εγχειριδίου και τα στοιχεία που θα αντλήσετε από τα πιο πάνω παραθέματα, να αναφερθείτε:

- α) στους λόγους για τους οποίους το θέμα των δικαιωμάτων των ετεροχθόνων απέκτησε διεθνείς προεκτάσεις,
- β) στους λόγους για τους οποίους αντέδρασε η οθωμανική κυβέρνηση.

9.

Με βάση την αφήγηση του βιβλίου σας, να αναφερθείτε στις προσφυγικές μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών, κατά τη διάρκεια της κρίσης του 1854.

10.

ΠΗΓΗ

Οι εθνικές εταιρίες

Παρά τη φανερή αναποφασιστικότητα της κυβερνήσεως [κατά την κρίση του 1875-1878 στα Βαλκάνια], η ιδέα ότι η Ελλάδα όφειλε να ετοιμασθεί για κάθε ενδεχόμενο είχε πλέον ωριμάσει. Ήδη διάφορες εταιρίες είχαν αρχίσει να διενεργούν εράνους, να αγοράζουν όπλα και να καταρτίζουν σχέδια εξεγέρσεων των υπόδουλων επαρχιών. Δύο από τις κύριες εταιρίες ήταν η «Αδελφότης» και η «Εθνική Άμυνα». Σε συνεργασία μ' αυτές, ή και τελείως ανεξάρτητα, ενεργούσαν άλλες μικρότερες ή τοπικού χαρακτήρα, που τις αποτελούσαν κυρίως πρόσφυγες από τις αντίστοιχες υπόδουλες επαρχίες και την Κρήτη.

Η «Αδελφότης», το καταστατικό της οποίας είχε εγκριθεί τον Απρίλιο του 1876, είχε προέλθει από τη μυστική «Αδελφική Ενότητα», την οποία, κατά μια πληροφορία, είχε συστήσει ο μακεδονικής καταγωγής λοχαγός του πυροβολικού Κωνσταντίνος Ισχύμαχος. Απεσταλμένοι της «Αδελφότητος» από το ελεύθερο κράτος περιόδευαν, κατά το σύστημα των αποστόλων της Φιλικής Εταιρίας, πόλεις και χωριά των τουρκοκρατούμενων περιοχών, καθώς και των κέντρων του Ελληνισμού της διασποράς, επέλεγαν τα κατάλληλα πρόσωπα, τα μούσαν στους σκοπούς της «Αδελφότητος» και τα όρκιζαν στο Ευαγγέλιο. Από τα (...) απομνημονεύματα του επισκόπου Κίτρους Νικολάου, που το 1878 πρωτοστάτησε στην εξέγερση της Πιερίας, προκύπτει ότι η μύηση στην

«Αδελφότητα» ως τις αρχές του 1878 είχε καλύψει όλα τα αστικά και ημιαστικά κέντρα, καθώς και τα περισσότερα χωριά της νότιας και δυτικής Μακεδονίας. (...) Πίσω όμως από την αναγνωρισμένη οργάνωση, συνέχιζε να λειτουργεί μυστικά το «Κέντρο της Αδελφικής Ενότητας» (...), το οποίο ουσιαστικά κατηύθυνε και τη δραστηριότητα της επίσημης οργάνωσης. Όπως προκύπτει από έγγραφα που υπάρχουν στο αρχείο του Γ. Φιλάρτου, το Κέντρο δεν περιοριζόταν στην προετοιμασία των επαναστάσεων, αλλά έπαιρνε και πρωτοβουλίες πολιτικής φύσεως, οργανώνοντας συλλαλητήρια, ψηφίσματα, δημοσιεύοντας άρθρα στον τύπο για την αφύπνιση της κοινής γνώμης και εξασκώντας πίεση στην κυβέρνηση.

Πιο σημαντική ίσως και από την «Αδελφότητα», λόγω του κύρους των μελών της και των στενών δεσμών τους με την πολιτική, πνευματική και οικονομική ηγεσία της χώρας, ήταν η «Εθνική Άμυνα». Στα μέλη της συγκαταλέγονταν προσωπικότητες, όπως ο ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος (...), ο νομομαθής καθηγητής Παύλος Καλλιγιάς (...), ο διοικητής της Εθνικής Τράπεζας Μάρκος Ρενιέρης (...), ο δικηγόρος Στέφανος Δραγούμης και άλλοι. Ο σύλλογος αυτός βασικά αποτελούσε συνέχεια των εθνικών επιτροπών που είχαν αναμιχθεί στην Κρητική επανάσταση. Με παραρτήματα σε πολλά επαρχιακά κέντρα και με μέλη ή συνεργάτες στο εξωτερικό, η «Εθνική Άμυνα» χρησιμοποίησε το κύρος και τις γνωριμίες των μελών της, ιδιαίτερα με πλούσιους Έλληνες της διασποράς, για τη συγκέντρωση χρημάτων και την αγορά όπλων.

.....
[Όταν η Ρωσία κήρυξε τον πόλεμο στην Τουρκία (12/24 Απριλίου 1877), η Ελλάδα, χωρίς στρατό, χωρίς δεσμεύσεις από τη ρωσική πλευρά και με συνεχείς κυβερνητικές κρίσεις, βρέθηκε αδύναμη να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων].

Με την υποκίνηση των διαφόρων εθνικών εταιριών και συλλόγων και τη συμπάρασταση του τύπου συγκροτήθηκαν παλλαϊκές συγκεντρώσεις, που ομόφωνα απαιτούσαν τη σύσταση συλλογικής κυβερνήσεως (...).

Μετά τη συνένωση των πολιτικών δυνάμεων [οικουμενική κυβέρνηση], οι δύο κυριότερες εθνικές εταιρίες, η «Εθνική Άμυνα» και η «Αδελφότης», απεφάσισαν να συνεργασθούν και να συντονίσουν τις ενέργειές τους. Προς το σκοπό αυτό συνέστησαν μια κεντρική επιτροπή με πρόεδρο τον Παύλο Καλλιγιά και ίσο αριθμό μελών και από τις δύο οργανώσεις.

(...) Από την πρώτη στιγμή η κεντρική επιτροπή ήρθε σε συνεννόηση με την κυβέρνηση για την εναρμόνιση των ενεργειών της προς την κυβερνητική πολιτική. Από την πλευρά της, η κυβέρνηση μέσω των Τρικούπη και Ζαΐμη έθεσε στη διάθεση της κεντρικής επιτροπής χρήματα και οπλισμό από τις κρατικές αποθήκες. Όλοι οι νομάρχες, ιδιαίτερα των παραμεθόριων νομών, καθώς και οι πρόξενοι στις υπόδουλες επαρχίες είχαν εντολή να συνεργάζονται με τους επίσημους εκπροσώπους της κεντρικής επιτροπής.

(...) Οι άλλοι μικρότεροι εθνικοί σύλλογοι συνέχισαν να ενεργούν αυτόνομα, αλλά ως ένα σημείο συντόνιζαν τις ενέργειές τους με την κεντρική επιτροπή.

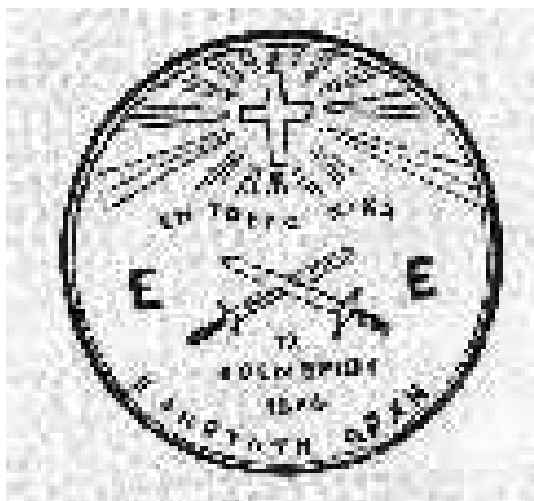
(...) Το γενικό σχέδιο των εξεγέρσεων καταρτίσθηκε βασικά από το λοχαγό Ισχύμαχο και προέβλεπε ταυτόχρονες εξεγέρσεις στη Θεσσαλία, Ήπειρο, Μακεδονία και Κρήτη. Οι εξεγέρσεις αυτές θα άρχιζαν με την άφιξη ένοπλων σωμάτων από το βασίλειο.

Ευάγγελος Κωφός, *Το Ελληνοβουλγαρικό Ζήτημα*, Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ΄, σσ. 325-330.

Με βάση τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και αφού λάβετε υπόψη τα στοιχεία που παρατίθενται στο πιο πάνω παράθεμα, να αναφερθείτε στη στάση των εγκατεστημένων στην Ελλάδα προσφύγων, κατά τη διάρκεια των επαναστατικών κινήματων στη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τη Μακεδονία.

11.

ΠΗΓΗ 1

Η Εθνική Εταιρεία, που συστήθηκε την άνοιξη του 1894, υπήρξε μια ισχυρή παραπολιτική οργάνωση, στην οποία συμμετείχαν διαπρεπή μέλη της ελληνικής κοινωνίας, στρατιωτικοί και χιλιάδες απλών Ελλήνων. Οργανωμένη στα πρότυπα των μυστικών εταιριών του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα, συνέβαλε σημαντικά με τις συχνά ανεύθυνες ενέργειές της στην έκρηξη του ατυχούς πολέμου του 1897. Επάνω: η σφραγίδα της «Ανωτάτης Αρχής» της Εθνικής Εταιρείας.

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ΄, σ. 99.

ΠΗΓΗ 2

Πρόσφυγες και «Εθνική Εταιρεία»

Στην Ήπειρο και τη Μακεδονία η κατάσταση ήταν διαφορετική [από την Κρήτη]. Εκεί ο πληθυσμός ουδέποτε απόλαυσε κάποια πλεονεκτήματα από παραχωρήσεις δικαιωμάτων, έστω και της πιο μικρής κλίμακας, εκτός από ένα

περιορισμένο σύστημα εθιμικών κανόνων ως προς τους κοινοτικούς θεσμούς που τελούσαν κάτω από καθεστώς ανοχής του κυρίαρχου, για διευκόλυνση του έργου των οργάνων του. Καμιά ένοπλη δράση δεν καταξιώθηκε ποτέ και οι αγωνιστές ύστερα από τις αποτυχίες κατέφευγαν στην ελεύθερη Ελλάδα σαν πρόσφυγες. Αυτοί φυσικά ήταν πρόθυμοι να αναλάβουν δράση σε πρώτη ευκαιρία. Οι οργανώσεις όμως που θα τους χρηματοδοτούσαν και θα τους κατηύθυναν έλειπαν και δεν υπήρχε καμιά ενθάρρυνση από την πλευρά των ελληνικών κυβερνήσεων, που μάλλον επιδίωκαν τον αφοπλισμό τους. Χωρίς γεωργικό κλήρο ή απασχόληση με την κτηνοτροφία στις περισσότερες περιπτώσεις, οι πρόσφυγες αυτοί προσπαθούσαν να επιβιώσουν κάποτε και με παράνομα μέσα. Έργο της [Εθνικής] Εταιρίας θεωρήθηκε η αξιοποίηση των ανθρώπων αυτών για τη [Μεγάλη] Ιδέα.

Στις αρχές Ιουνίου 1896 ο Εμμ. Λυκούδης πήγε στα Τρίκαλα με εντολή της Εταιρίας να οργανώσει τις δυνάμεις αυτές σε ένοπλα σώματα και ταυτόχρονα να πείσει τους αξιωματικούς του ελληνικού στρατού που υπηρετούσαν στη μεθόριο να μην παρεμποδίζουν τη διάβαση των συνόρων από τα σώματα αυτά, αντίθετα από την πολιτική της κυβερνήσεως.

Ιωάννης Πικρός, Προς τον Πόλεμο του 1897, Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΔ', σ. 99.

ΠΗΓΗ 3

Οι Μακεδόνες πρόσφυγες στον πόλεμο του 1897

Στις 28 Μαρτίου/9 Απριλίου [1897] οι Τούρκοι έμαθαν ότι ελληνικές ένοπλες ομάδες που αριθμούσαν χίλιους περίπου άνδρες είχαν διαβεί τα σύνορα προς την πλευρά του Μετσόβου. Διαμαρτυρήθηκαν στις Δυνάμεις αλλά ο Σκουζές [Υπουργός Εξωτερικών], όταν τον ρώτησαν οι ξένοι απεσταλμένοι, ισχυρίστηκε ότι οι ομάδες αυτές ήταν Μακεδόνες που επέστρεφαν στην πατρίδα τους. Αυτό ήταν σχεδόν αλήθεια, γιατί εκτός από μια ή δυο εξαιρέσεις όλοι οι ένοπλοι κατάγονταν από τη Μακεδονία. Στο μεταξύ τα ελληνικά και τα τουρκικά στρατεύματα βρίσκονταν αντιμέτωπα κατά μήκος των συνόρων. Έπειτα από επεισόδια που έγιναν στην Ανάληψη, άρχισαν οι εχθροπραξίες στις 5/17 Απριλίου.

Douglas Dakin, Η Ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1998, σ. 233.

Με βάση τα στοιχεία που θα αντλήσετε από το βιβλίο σας και τα πιο πάνω παραθέματα, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Με ποιο τρόπο αξιοποίησε η Εθνική Εταιρία τους εγκατεστημένους στην Ελλάδα πρόσφυγες από τις επαρχίες της Ηπείρου και της Μακεδονίας;
- β) Με ποιο τρόπο έδρασαν τα σώματα των προσφύγων κατά την ελληνοτουρκική σύρραξη του 1897 και γιατί;
- γ) Γιατί η έκβαση του πολέμου αυτού δημιούργησε νέο κύμα προσφύγων προς την Ελλάδα;

12.

ΠΗΓΗ

Νόμος ΣΜΓ΄ του 1867

Παράθεμα του σχολικού εγχειριδίου σ. 138

Με βάση την αφήγηση του βιβλίου σας και το περιεχόμενο του πιο πάνω παραθέματος, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- α) Ποια ήσαν τα μεγαλύτερα προσφυγικά κύματα Κρητών προς την Ελλάδα κατά το διάστημα 1866 - 1869;
- β) Σε ποιες περιοχές κατέφυγαν οι Κρήτες πρόσφυγες;
- γ) Με ποιους τρόπους το ελληνικό κράτος αντιμετώπισε το οξύ προσφυγικό πρόβλημα που προκάλεσε η Κρητική Επανάσταση;

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

1. Ποια ήταν η μέριμνα που επέδειξε η κυβέρνηση του Όθωνα απέναντι στους πρόσφυγες και ποιες προθέσεις της πολιτείας εξυπηρετούνταν με την πολιτική αυτή;
2. Σε έξι ως επτά γραμμές να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:
  - α) Ποιες ομάδες προσφύγων κατά την περίοδο της απόλυτης μοναρχίας του Όθωνα δραστηριοποιήθηκαν για την αποκατάστασή τους;
  - β) Σε ποιες περιπτώσεις πέτυχαν στις προσπάθειές τους και πώς;
3. Να αναφερθείτε στην «εσωτερική μετανάστευση» κατά την περίοδο της απόλυτης μοναρχίας του Όθωνα.
4. Να αναφερθείτε στις προσπάθειες των Σουλιωτών και γενικά των Ηπειρωτών, κατά την οθωνική περίοδο, για να αποκτήσουν τόπο μόνιμης εγκατάστασης.
5. Να περιγράψετε σε πέντε ως έξη γραμμές τις φάσεις από τις οποίες πέρασε η διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων, κατά τη διάρκεια των συζητήσεων της Εθνοσυνέλευσης του 1843-1844.
6. Να αναφερθείτε στον αντίκτυπο που είχε η διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων στην ελληνική κοινή γνώμη της εποχής.
7. Το Β΄ Ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσης του 1844 και η ρύθμιση των προσόντων του δημοσίου υπαλλήλου.

8. Να αναφερθείτε στον τρόπο με τον οποίο η Εθνοσυνέλευση του 1843-1844 ρύθμισε το θέμα του δικαιώματος του «εκλέγεσθαι» για τους ετερόχθονες.
9. Αλυτρωτικά κινήματα του 19^{ου} αιώνα:
 α) Σε ποιες περιοχές της αλύτρωτης Ελλάδας ξέσπασαν;
 β) Ποιο ρόλο διαδραμάτισαν σ' αυτά οι πρόσφυγες;
 γ) Ποιες συνέπειες είχαν τα κινήματα αυτά στην κοινωνική ζωή του ελληνικού κράτους; (νέα προσφυγικά ρεύματα).
10. Να αναφερθείτε στο ρόλο της ελληνικής κυβέρνησης και στη δράση των εγκατεστημένων στην Ελλάδα Μακεδόνων, κατά τη διάρκεια του Ρωσοτουρκικού πολέμου (1877-1878).
11. Ο ατυχής πόλεμος του 1897 και το τελευταίο ρεύμα προσφύγων.

Ερωτήσεις αντικειμενικού τύπου

Ερωτήσεις αντιστοίχισης

Να γράψετε, στο κενό αριστερά, το γράμμα του δεδομένου της Β' στήλης, που αντιστοιχεί στο δεδομένο της Α' στήλης (κάποια δεδομένα της Β' στήλης περισσεύουν).

1.

Α'. Ομάδες προσφύγων	Β'. Πόλεις όπου εγκαταστάθηκαν κατά την οθωνική περίοδο
1. ___ Ψαριανοί	α. Οθωνούπολη
2. ___ Μακεδόνες	β. Κυλλήνη
3. ___ Κρήτες	γ. Ερέτρια
4. ___ Ηπειρώτες	δ. Αθήνα
5. ___ Χίοι	ε. Πειραιάς
	στ. Νέα Πέλλα

	ζ. Μεθώνη
--	-----------

2.

A'. Θέματα που απασχόλησαν την Εθνοσυνέλευση του 1843-1844	B'. Ρύθμιση
1. ___ Προϋποθέσεις για την απόκτηση της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη 2. ___ Καθορισμός των προσόντων των δημοσίων υπαλλήλων	α. Συνταγματική ρήτρα β. Βασιλικό διάταγμα γ. Ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσης δ. Διπλωματική ρύθμιση ε. Νομοθετική ρύθμιση

3.

A'. Επιτροπές που συστάθηκαν κατά τη διάρκεια των αλυτρωτικών κινημάτων του 19^{ου} αιώνα	B'. Δράση των επιτροπών αυτών
1. ___ Μακεδονική Επιτροπή 2. ___ Κεντρική Επιτροπή υπέρ των Κρητών 3. ___ Αγγλοελληνική Επιτροπή	α. Περίθαλψη των Μακεδόνων προσφύγων β. Οργάνωση της επανάστασης στη Μακεδονία γ. Ενίσχυση του Κρητικού αγώνα δ. Οργάνωση του Κρητικού αγώνα ε. Περίθαλψη των Κρητών προσφύγων

Συνδυασμός ερωτήσεων πολλαπλής επιλογής και σύντομης απάντησης

- 1. A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση:
Κατά την περίοδο της μοναρχίας του Όθωνα, το κράτος μερίμνησε για τους πρόσφυγες:
- α) απορροφώντας τους στο στράτευμα
  - β) αποζημιώνοντάς τους
  - γ) ιδρύοντας νέους προσφυγικούς συνοικισμούς
  - δ) επιτυγχάνοντας συμφωνία με την οθωμανική κυβέρνηση για την επιστροφή στις πατρίδες τους.
- B.** Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας: .....
- .....
- .....
- 2. A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση:
Οι προσπάθειες αποκατάστασης των προσφύγων κατά την οθωμανική περίοδο, προκάλεσε αντιδράσεις:
- α) στους Έλληνες διανοούμενους
  - β) στους Φαναριώτες
  - γ) σε όσους κατείχαν δημοσιοϋπαλληλικές θέσεις
  - δ) στους μη αποκαταστημένους αγωνιστές
- B.** Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας: .....
- .....
- .....
- 3. A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση:
Κατά τις συζητήσεις της Εθνοσυνέλευσης του 1843-1844, το πρόβλημα που αφορούσε τις προϋποθέσεις για την απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη επιλύθηκε:
- α) με ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσης
  - β) με συνταγματική ρήτρα
  - γ) με μελλοντική νομοθετική πράξη
  - δ) με βασιλικό διάταγμα
- B.** Να σχολιάσετε τους λόγους για τους οποίους οδηγήθηκε η Εθνοσυνέλευση σ' αυτήν την απόφαση: .....

.....
.....

4. **A.** Να βάλετε σε κύκλο το γράμμα που αντιστοιχεί στη σωστή απάντηση:
Για το θέμα της εκπροσώπησης των ετεροχθόνων στην Ελληνική Βουλή, η Εθνοσυνέλευση κατέληξε σε ρύθμιση που:
- α) προκάλεσε λαϊκή επανάσταση
  - β) δίκαιωσε απόλυτα τους αυτόχθονες
  - γ) έδωσε το δικαίωμα ιδιαίτερης εκπροσώπησης στους ετερόχθονες
  - δ) περιόρισε τη χωριστή εκπροσώπηση των ετεροχθόνων
- B.** Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας: .....
- .....
.....

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ 1

Ο Πειραιάς το 1834

*Ο Thomas Abbot - Grasset, Γάλλος φιλέλληνας και λόγιος, γράφει στα 1834.
Ο Πειραιεύς διασώζει μόνον το όνομα από την αρχαίαν του υπόστασιν. Ήδη είναι μία μικρά ξυλίνη αποβάθρα, προ ολίγου κατασκευασθείσα και όμως ήδη ημικατεστραμμένη: το παράπηγμα, το χρησιμεύον ως τελωνείον, η μονή του Αγίου Σπυριδώνος και τρεις ή τέσσαρες νέοι οικίσκοι, ήδη κτισθέντες υπό νέων εποίκων, οίτινες συρρέουσι πανταχόθεν. Επί της ακτής πρωτογενής γέρανος ανασύρει ύδωρ, το οποίον κτίσται απέναντι μεταχειρίζονται εις το κτίσιμον μιας οικίας. Στενή κονιωρτώδης οδός, αναρριχωμένη επί χωματώδους λοφίσκου και ανελισσομένη μεταξύ των φρακτών δύο αμπέλων, φέρει προς τας Αθήνας. Εισέρχομαι εις την οδόν ταύτην δια να προσπαθήσω εκείθεν τουλάχιστον να ρίψω βλέμμα προς τας Αθήνας. Αλλά συνοδεία επί όνων έρχεται αντιθέτως και αναγκάζομαι να υποχωρήσω, ενώ ο περιποητικώτατος οδηγός μας με πληροφορεί ότι η συνοδεία έρχεται εκ Χαλκίδος και πρόκειται να εγκατασταθεί εις τον Πειραιά.*

Πηγή η Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, Σπ. Μαρκεζίνη, τόμ. 1, σ. 129.

ΠΗΓΗ 2

Πειραιεύς (πριν το 1834). Ήδη κατά την πρώτην μετάβασιν του βασιλέως Όθωνος εις τας Αθήνας, όταν οι επίσημοι επισκέπτοντο την Ακρόπολιν, τας αρχαιότητας γενικώς, την πόλιν και τα πέριξ, διηρωτώντο αν αι Αθήναι προσεφέροντο ως η μέλλουσα πρωτεύουσα και εις την περίπτωσιν αυτήν ποία η ενδεικνυομένη θέσις του ανεγερθησομένου ανακτόρου. Ο τότε όμως εις την ακολουθίαν της Αντιβασιλείας αρχιτέκτων Gutensohn αποχωρισθείς της συνοδείας περιηγήθη μόνος τον έρημον Πειραιά, εγοητεύθη από την τοποθεσίαν και ενόμισεν ότι εκεί έπρεπε να ιδρυθή η πρωτεύουσα. Εύρε δε εις την Πειραιϊκήν Χερσόνησον υπερέχουσαν θέσιν με λαμπράν θέαν, την οποίαν έκρινε κατάλληλον δια την ανέγερσιν των Ανακτόρων. Εφρόνει ότι δια του τρόπου τούτου θα ηδύνατο να προφυλαχθή και όλη η ιερότης του περι τας αρχαίας Αθήνας χώρου. Αλλά το ρωμαντικόν σχέδιον εγκατελείφθη με το ισχυρόν, δια την εποχήν, επιχείρημα ότι τα βασιλικά ανάκτορα θα ήσαν εκτεθειμένα εις την βολήν οιοδήποτε εχθρικού πλοίου. Επί πλέον δε και με την δικαιολογίαν ότι η άνυδρος και βραχύδης Πειραιϊκή Χερσόνησος δεν προσεφέρετο δι' ανοικοδόμησιν πόλεως.

Η εικών από λιθογραφίαν του Cartwright. (Εκ του Μουσείου Μπενάκη).

Σπ. Μαρκεζίνης, ό.π., τόμ. 1, σ. 144.

ΠΗΓΗ 3

Αποψη του λιμανιού του Πειραιά το 1837

Εικόνα του σχολικού εγχειριδίου σ. 131.

Με βάση τις διαφορετικές όψεις του Πειραιά (1834 και 1837), τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο και τα στοιχεία που περιέχονται στα πιο πάνω παραθέματα, να αναφερθείτε στην εξέλιξη που παρουσιάζει η πόλη του Πειραιά κατά το χρονικό διάστημα 1834-1837, καθώς και στους λόγους που την προκάλεσαν.

Εργασία για το σχολείο

ΠΗΓΗ 1

Ο ελληνικός λαός κατά την οθωνική περίοδο

[Κατά την άφιξη του Όθωνα] ο ελληνικός λαός παρουσίαζε μίαν πολυχρωμίαν πληθυσμών, τάξεων, ηθών κλπ. Ο καθείς είχε και μίαν απαίτησιν παρά του κράτους, το οποίον μετά συμπαθείας φαίνεται ότι απέβλεψε προς τους πρόσφυγας, εκ των οποίων ιδίως οι της Κωνσταντινουπόλεως και των μικρασιατικών παραλίων ως αρκετά μορφωμένοι διεκρίνοντο εις την πολιτικήν ζωήν της χώρας και είχαν καταλάβει σημανούσας θέσεις εν τη πολιτεία. Όθεν οι εκ της ελευθέρας Ελλάδος ήγειρον διαρκώς παράπωνα κατά των προσφύγων (...) δια την εκ μέρους του κράτους προς αυτούς επιδεικνυομένην εύνοιαν.

Απ. Βακαλόπουλος, ό.π., σ. 161.

ΠΗΓΗ 2

Ιστορικές καταβολές της αντιπαράθεσης αυτοχθόνων και ετεροχθόνων

Η παλαιά αντιπάθεια, που είχε τις καταβολές της στα χρόνια του Αγώνα και είχε τη μορφή ως επί το πλείστον πολιτιστικής και τοπικιστικής εχθρικής προδιαθέσεως των ντόπιων κατά των ετεροχθόνων, οι οποίοι διέθεταν ανώτερη μόρφωση και δυτικούς τρόπους, είχε πάρει κατά την περίοδο της απόλυτης μοναρχίας οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις, επειδή το στέμμα έδειχνε την προτίμησή του στους «νεοφερμένους» για την επάνδρωση του κρατικού μηχανισμού, παραμερίζοντας τους ντόπιους. (...) Μολονότι (...) η προτίμηση αυτή βασιζόταν στην αρχή της αξιοκρατίας (οι ετερόχθονες ήταν ενημερωμένοι σε θέματα διοικήσεως ενός δυτικού τύπου κράτους) και εξυπηρετούσε πολιτικές σκοπιμότητες (οι ετερόχθονες, σε αντίθεση με τους αυτόχθονες, δε διέθεταν τοπική δύναμη, και γι' αυτό μπορούσε να βασίζεται σ' αυτούς περισσότερο το στέμμα), οι αυτόχθονες την θεωρούσαν άνιση και άδικη μεταχείριση, και στέρξη όλων εκείνων των απολαυών και ευεργετημάτων που θεωρούσαν ότι ανήκαν σ' αυτούς.

Η οικονομική άνοδος των ετεροχθόνων τους κατέστησε περισσότερο αντιπαθείς στους αυτόχθονες, όπως ήταν φυσικό. Ο πλουτισμός τους οφειλόταν από το ένα μέρος στις εμπορικές τους δραστηριότητες και από το άλλο στην υπηρεσία τους στον κρατικό μηχανισμό [που κατά κύριο λόγο προκάλεσε την αντιπάθεια των αυτοχθόνων εναντίον τους].

Νικηφόρος Διαμαντούρος, ό.π., Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σσ. 110-111.

ΠΗΓΗ 3

Η πικρία των αγωνιστών

Ανεξάρτητα από τη γενική εχθρότητα του κόσμου απέναντι στους Βαυαρούς (που δεν ήταν ποτέ πολυάριθμοι) μεγάλη πικρία αισθάνονταν οι Έλληνες που είχαν πολεμήσει στην Επανάσταση και είχαν αναλώσει χωρίς διαταγμό όλη τους την περιουσία. Η οργή τους στρεφόταν κατά των Ελλήνων οι οποίοι μετά το 1827 έσπευσαν να βολευτούν σε επικερδή δημόσια αξιώματα, να ευνοήσουν φίλους τους, να αγοράσουν τη γη, να δανείσουν χρήματα με τοκογλυφικούς όρους, εκείνων δηλαδή που είχαν επιδοθεί γενικά στην

εκμετάλλευση του λαού, ενώ δεν είχαν κουνήσει ούτε το δαχτυλάκι τους για να τον απαλλάξουν από τα δεσμά του.

Douglas Dakin, ό.π., σ. 127.

ΠΗΓΗ 4

Ετερόχθονες και αυτόχθονες: «ευμάρεια και πενία»

Οι ετερόχθονες ταυτίστηκαν στη λαϊκή συνείδηση με την έννοια της ευμάρειας, ενώ οι αναγνωρισμένοι ήρωες της Επανάστασης, που πέθαναν πάμπτωχοι, όπως ο Ζαΐμης, ο Μαυρομάτης και ο Φωτήλας, περιπτώσεις που προβλήθηκαν έντονα, έγιναν σύμβολο της δυστυχίας των αυτοχθόνων.

John Petropoulos, Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1997, σ. 612.

ΠΗΓΗ 5

Η τυραννία των «νεήλυδων»

Ο τόπος, έπειτα από τόσες θυσίες και αγώνες, έπεσε κάτω από δύο τυραννίες: των Βαυαρών και των «νεήλυδων», των καινούργιοφερμένων δηλαδή, που οι περισσότεροι ήταν Φαναριώτες. Αυτοί κατείχαν τις θέσεις-κλειδιά - υπουργοί, δικαστές, νομάρχες, διευθυντές και τμηματάρχες των υπηρεσιών. Λιγοστοί μονάχα ντόπιοι κατάφερναν να πάρουν κάποιο σημαντικό πόστο. Χρόνια μόχθησαν να στρώσουν το τραπέζι και τώρα βλέπανε να κάθονται ολόγυρα σ' αυτό για ν' απολαύσουν εκείνοι που πουθενά δεν είχανε φανεί, όσο στάχτες, δάκρυα κι αίμα ήταν το καθετί στον τόπο.

Δημήτρης Φωτιάδης, Όθωνας, η Μοναρχία, Αθήνα 1988, σσ. 594-595.

ΠΗΓΗ 6

Ετερόχθονες και τοπικά συμφέροντα

Η διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων ξέσπασε ανοιχτά στην Εθνοσυνέλευση του 1844, οι ρίζες της όμως μπορούν να αναζητηθούν πολύ παλαιότερα, στα χρόνια ακόμα της επανάστασης. Τότε ήταν που το κλειστό κοινοτικό σύστημα, με την αποκλειστικά γενεαλογική συμμετοχή, δέχθηκε μοιραία μια εισβολή απ' έξω, ασχέτως αν, στην επικρατούσα ατμόσφαιρα εθνικής έξαρσης, η συγκεκριμένη αντιπαράθεση συμφερόντων συχνά δεν εξάγεται άμεσα.

(...) Αλλά κανένας εποικισμός δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί ανώδυνα, και οι αντιδράσεις - που κυμαίνονταν από την απλή καχυποψία ως την πεισματώδη προάσπιση των τοπικών συμφερόντων - κάποτε λάβαιναν ευρεία δημοσιότητα. Είναι εδώ χαρακτηριστική η σύγκρουση των Ερμουπολιτών με τους κατοίκους της Άνω Σύρας το 1829, με αφορμή το δικαίωμα εκπροσώπησης στην Εθνοσυνέλευση.

Έλλη Σκοπετέα, ό.π., σσ. 50-51.

Με βάση τα στοιχεία των πιο πάνω παραθεμάτων και τις γνώσεις σας από το σχολικό εγχειρίδιο, να αναφέρετε και να σχολιάσετε τα αίτια που προκάλεσαν τη δυσφορία των αυτοχθόνων απέναντι στους πρόσφυγες. (Μπορούν να χρησιμοποιηθούν και τα σχετικά με τη διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων συμπληρωματικά κείμενα που ακολουθούν).

Συμπληρωματικά Κείμενα

Συμπληρωματικό κείμενο 1

Σύρος. Η εικών είναι από πίνακα του Du Moncel ολίγον μετά το 1840. Η Σύρος την εποχήν εκείνην ήτον εις πλήρη ακμήν. Ο Πειραιεύς, αι Πάτραι και το Γαλαξειδίον εμφανίζονται, αλλά η Σύρος διατηρεί εις όλα τα πρωτεία, και κατ' εξοχήν μάλιστα εις την ναυπηγικήν. Ο Εδμόνδος About ευρίσκει την ευκαιρίαν να θαυμάση την ικανότητα των Ελλήνων ναυπηγών. «Ημπορεί», λέγει, «τα σκάφη, που ναυπηγούν εις την Ελλάδα, να είναι ολιγώτερον γερά και ολιγώτερον καλοτελειωμένα από αυτά, που ναυπηγούνται εις την Γαλλίαν. Εν τούτοις αντέχουν καλώς εις την θάλασσαν και στοιχίζουν το εν τρίτον των γαλλικών». Φέρει μάλιστα παράδειγμα, ότι πλοίον 100 τόννων στοιχίζει εις την Σύρον μεν 18.000 φράγκα, ενώ εις την Μασσαλίαν 46.000. Η σχέσις κόστους καθαρού τόννου φορτίου ήτο 120 φράγκα εις την Σύρον και 328 εις την Γαλλίαν. Αυτό εξηγεί, κατά τον About, την υπεροχήν των Ελλήνων ναυτικών εις την Μεσόγειον. «Αλλωστε», προσθέτει, «οι Έλληνες, άριστοι έμποροι, διεισδύουν πανταχού. Δεν αρνούνται καμμίαν υπόθεσιν, δεν φοβούνται καμμίαν περιπέτειαν, και αλλάζουν σημαίαν αναλόγως του συμφέροντός των». Του έκαμνεν εντύπωσιν η κίνησις του λιμένος της Κωνσταντινουπόλεως το 1846. Η ελληνική σημαία ήρχετο πρώτη με 967.000 τόννους. Ηκολούθει η αγγλική με των Ιονίων Νήσων ανερχομένη εις 505.000 τόννους. Η σειρά των επομένων ήτο: ρωσική (335.000 τόννοι), Σαρδηνίας (305.000 τόννοι), Αυστρίας (284.000 τόννοι), Γαλλίας (70.000 τόννοι) και Νεαπόλεως (51.000 τόννοι). Και συμπεραίνει ο About: «Αυτό το μικρόν βασίλειον, χωρίς πληθυσμόν και χωρίς κεφάλαια, διεξάγει εμπόριον με την Τουρκίαν διπλάσιον από την Αγγλίαν και δεκατρείς φορές περισσότερον από την Γαλλίαν».

Σπ. Μαρκεζίνης, ό.π., τόμ. 1, σ. 256.

Συμπληρωματικό κείμενο 2

Οι ετερόχθονες

«Δεν εσήκωσαν τα όπλα κατά του κοινού τυράννου
οι πολεμισταί του Άθω, του Ολύμπου και Λιβάνου
Και η Κρήτη και η Σάμος και η Χίος και η Κάσος;
Εις την Νάουσαν ο γέρων αετός ο Καρατάσσος,
όταν έβλεπε την όλην φωλεάν του αρπαγμένην
και την γραιάν σύντροφόν του εις τον τοίχον σταυρωμένην
επρονόει ότι δύο ξενηλάται ρητορίσκοι
σήμερον τον εθνισμόν του νόθον ήθελον ευρίσκει;»

.....
«Ως Σαμψών συ, Καραΐσκε, χρόνους δύο εις την πλάτην
ανεσήκωσες το βάρος του αγώνος μας εις μάτην,
κ' εσταμάτησες συ, Μάρκε, με τας δύο σου παλάμας
την Ανατολήν και Δύσιν εις τα δύο σύνορά μας·
το φως είδες των Αγράφων; σε διώκουν αι Αθήναι·
εγεννήθης εις το Σούλι; ο υιός σου ξένος είναι·
και τας μάχας σας ευρίσκουν και τας νίκας σας ολίγας
ο Πλαπούτας, ο Περούκας και ο πατριώτης Ρήγας».

Αλ. Σούτσος, «Πανόραμα της εν Αθήναις Εθνικής Συνελεύσεως»,
φυλλάδιο της 15 Μαρτίου 1844. Πηγή το βιβλίο του Ιωάν. Δημάκη, ό.π., σ.125.

Συμπληρωματικό κείμενο 3

Οι αυτόχθονες

Οι χαμερπείς κι' ουτιδανοί, και όλ' οι Φαναριώται,
Κι' ακόμη όσοι φάνησαν στο έθνος ως προδόται,
Και όλοι οι νεοήλυδες, στους Έλληνας συμφέρει
Να λάβουν τα παπούτσια των, ω Βασιλεύ, στο χέρι.

.....
Της Ελλάδος σας το χώμα σαν πατήσωμεν αυτό,
Κύριοι βεβαιωθήτε πως δεν είχαμεν λεπτό.
Τώρα τρίζει το πουγγί μας, και σαν θέτε, να, ευθύς
Δραχμάς δέκα χιλιάδες σας μετρούμεν ο καθείς.

.....
Μου πιστεύεις; στην Ελλάδα όταν ήλθα απ' εκεί...
Εφορούσα μπαλωμένο εις τον κ... μου βρακί,
Φορώ τώρα ρούχον μαύρο της ποιότητος της πρώτης,
Περπατώ και εις τον δρόμον σαν μεγάλη εξοχότης.

Θ. Γ. Ορφανίδης, Μένιππος, πηγή η Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος,
Σπ. Μαρκεζίνη, τόμ. 1, σσ. 197-198.

Συμπληρωματικό κείμενο 4

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΜΑΧΗ ΑΥΤΟΧΘΟΝΩΝ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΧΘΟΝΩΝ

Η οξύτητα που έλαβε η συζήτηση για τα δικαιώματα των ετεροχθόνων στην εθνοσυνέλευση, και η έξαψη των πνευμάτων που εδημιούργησε εκεί το ζήτημα, φαίνεται ότι είχε επιπτώσεις και στην ευρύτερη κοινή γνώμη, τουλάχιστο στη μερίδα εκείνη που, λόγω των συμφερόντων της ή των δεσμών της, συστρατευόταν με τη μια ή την άλλη από τις συγκρουόμενες παρατάξεις.

Η πρώτη εκδήλωση για το θέμα έξω από την εθνοσυνέλευση, που τροφοδοτήθηκε όμως από την κατάσταση των πνευμάτων μέσα σ' αυτή και που έλαβε τη μορφή οχλαγωγικού επεισοδίου, συνδέεται με την αντίδραση που προκάλεσαν δημοσιεύματα πολιτικής κριτικής εκ μέρους του γνωστού ποιητή της εποχής Αλεξάνδρου Σούτσου.

Ο Σούτσος στο τρίτο του φυλλάδιο (θα εκδώσει συνολικά πέντε) με τίτλο *Η μεταβολή της τρίτης Σεπτεμβρίου (...)* περιέχει κείμενα πεζά και έμμετρα με οξείες πολιτικές αιχμές. Έτσι υπάρχουν συχνά σαφείς κατηγορίες εναντίον πολιτικών της εποχής (π.χ. του Ρήγα Παλαμήδη και του Ανδρέα Μεταξά), όπως επίσης και μία διαφανής αλληγορία, όπου πολλοί πληρεξούσιοι εμφανίζονται σαν ζώα και πουλιά που παίρνουν μέρος σε συνέλευση, και όπου εύκολα ο αναγνώστης της εποχής θα μπορούσε να διαγνώσει τα πρόσωπα στα οποία γίνονται οι υπαινιγμοί. (...) Ο Α. Σούτσος καταφέρεται εναντίον της πολεμικής των αυτοχθονιστών κατά των ετεροχθόνων και στηλιτεύει τους άρπαγες του δημοσίου χρήματος.

(...) Η αντίδραση στην κριτική του Α. Σούτσου υπήρξε άμεση, και κάθε άλλο παρά «φιλολογικό» χαρακτήρα. Από την εφημερίδα *Πρωινός Κήρυξ*, που αναφέρεται αναλυτικά στα γεγονότα και που κατακρίνει έντονα τη στάση του Σούτσου σαν εκδήλωση προσωπικής αντεκδίκησης, μαθαίνουμε ότι, όταν εκυκλοφόρησε το τελευταίο φύλλο της *Μεταβολής της τρίτης Σεπτεμβρίου* [του Α. Σούτσου], σχίσθηκε και κάηκε το βράδυ μέσα σε γενική αγανάκτηση και, όταν το επόμενο πρωί ο συντάκτης του εμφανίστηκε στο δρόμο, περισσότερες από πέντε χιλιάδες λαού όρμησαν και τον καταδίωξαν ώστε, κάτω από τα γιουχαΐσματα και πετροβολισμούς, με πολύ κόπο και με την επέμβαση ένοπλης δύναμης, κατόρθωσε να καταφύγει σε μια ανοιχτή πόρτα για να διασωθεί - και τελικά αναγκάστηκε να εγκαταλείψει για την ασφάλειά του την Αθήνα.

(...) Ανάλογες εκδηλώσεις δημοσίων επιθέσεων σημειώθηκαν το βράδυ της 22ας Νοεμβρίου εναντίον των πληρεξουσίων Α. Πάικου και Χ. Κλωνάρη για τις απόψεις που διατύπωσαν στην εθνοσυνέλευση σχετικά με την αντιπροσώπευση των ετεροχθόνων μεταναστών. Η Ελπίς και η Ταχύπτερος Φήμη που αναφέρουν τα γεγονότα, σημειώνουν ότι το οχλοκρατικό κίνημα διαλύθηκε «ακαριαίως» χάρη στη φρόνηση και τη δραστηριότητα του στρατιωτικού διοικητού της πρωτεύουσας (Δ. Καλλέργη).

(...) Τα οχλαγωγικά επεισόδια εναντίον του Σούτσου, του Πάικου και του Κλωνάρη συζητήθηκαν στην εθνοσυνέλευση την 23^η Νοεμβρίου και η καταδίκη τους υπήρξε ομόθυμη (...).

Εκδηλώσεις εκ μέρους των αυτοχθονιστών θα παρατηρηθούν και αργότερα, στις αρχές Ιανουαρίου 1844, την εποχή που είχε υποβληθεί στην εθνοσυνέλευση αναφορά με πολυάριθμες υπογραφές για την απομάκρυνση των ετεροχθόνων από τις δημόσιες υπηρεσίες. Τότε φαίνεται ότι πολλοί θέλησαν να δημιουργήσουν πίεση στην εθνοσυνέλευση και με δυναμικότερα μέσα, ώστε η κυβέρνηση βρέθηκε στην ανάγκη να υποχρεώσει ένα μέρος από αυτούς να εγκαταλείψουν την Αθήνα.

(...) Μετά την αποδοχή από την εθνοσυνέλευση του β' ψηφίσματος ορισμένοι αυτόχθονες, και συγκεκριμένα στις επαρχίες, θα εκφράσουν την έντονη αποδοκιμασία τους για την αρθρογραφία των ετεροχθονικών εφημερίδων εναντίον αυτού του ψηφίσματος, καίγοντας δημοσία τα φύλλα τους.

Ιωάννης Δημάκης, ό.π., σσ. 169-172.

Συμπληρωματικό κείμενο 5

Ο ΑΠΟΗΧΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ 3^{ΗΣ} ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Διακοίνωση του Πρωθυπουργού Ανδρέα Μεταξά προς τους ξένους πρεσβευτές στην Αθήνα, την επομένη της 3^{ης} Σεπτεμβρίου.

Το κίνημα της 3/15 του μηνός τούτου είναι εκδήλωση των αισθημάτων και πόθων συσσωμού του έθνους. Η παρά των στρατευμάτων υποστηρικθείσα διαδήλωση, των συμμεριζομένων πλήρως τας πεποιθήσεις του επιλοίπου έθνους, παρέσχεν περίστασιν εύνουν τω Συμβουλίω του Κράτους όπως και αυτό διατρανώση τον αυτόν υφ' ου ενεπνέετο πόθον και την ην περισσότερον πάσης άλλης ησθάνετο ανάγκην της των πραγμάτων μεταβολής.

Η σύμπραξις του στρατού ησφάλισε την τάξιν, και η επέμβασις του Συμβουλίου του Κράτους περιβληθέντος εξουσίας εκτάκτους αλλ' αναποφεύκτους εκ της των περιστάσεων επιβολής και της ανάγκης του περισωσμού του θρόνου και της πολιτείας, εχρησίμευσε προς επιτάχυσιν του κινήματος (...).

Ούτω δε (...) και ετερματίσθη εν γαλήνη και τάξει τελεία διαδήλωση απηχίσασα, θεωρώ χρέος μου να το επανείπω, τους πόθους του έθνους όλου.

Υπολείπεται δε νυν τη νέα κυβερνήσει του βασιλέως, μεγάλη οφειλή, η προς το στέμμα αρωγή όπως εξασφαλίση την ευτυχίαν της χώρας, δι' εμπεδώσεως κατευθύνσεων σωτηρίων τοις έργοις της Εθνοσυνελεύσεως, εκπροσωπούσης το σύσσωμον έθνος, και τοις έργοις της κυβερνήσεως υπέρ του εθνικού λαού (...).

Πηγή η Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 105.

Συμπληρωματικό κείμενο 6

Η ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ 3^{ΗΣ} ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

[Η] κυβέρνηση που επεβλήθη στον Όθωνα [από τους ηγέτες της επανάστασης] αντιπροσωπευόταν και από τα τρία κόμματα σε ίση σχεδόν αναλογία. (...) Η κύρια αποστολή της κυβερνήσεως [αυτής] ήταν η πραγματοποίηση της συγκλήσεως της Εθνικής Συνελεύσεως, από την οποία θα προερχόταν το Σύνταγμα.

.....
«Η της Γ΄ Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική των Ελλήνων Συνέλευσις», όπως ονομάστηκε τελικά, άρχισε τις εργασίες της στις 8 Νοεμβρίου 1843, με πανηγυρική συνεδρίαση και λόγο του βασιλιά και διαλύθηκε στις 18 Μαρτίου 1844, αφού τελείωσε το έργο της.

Η Συνέλευση απαρτίσθηκε αρχικά από 221 πληρεξουσίου και τελικά από 224, ύστερα από διόρθωση λάθους στον υπολογισμό των πληρεξουσίων που δικαιούνταν ορισμένες επαρχίες. Οι πληρεξούσιοι αντιπροσώπευαν 92 εκλογικές περιφέρειες· ανάμεσά τους ήταν και αντιπρόσωποι των περιοχών που είχαν μετάσχει στην Επανάσταση, αλλά παρέμειναν υπόδουλες, και συγκεκριμένα: Άρτας, Ασπροποτάμου, Ηπείρου, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Σουλίου, Κάσου, Κρήτης, Σάμου και Χίου· επίσης ένας πληρεξούσιος αντιπροσώπευε τους Βουλγαροσερβοθράκες. Προς αποφυγήν παρεξηγήσεων με την Τουρκία, οι πληρεξούσιοι αυτοί θεωρήθηκαν ως εκπρόσωποι «σωματείων».

Η εναρκτήρια ημέρα των συνεδριάσεων της Εθνικής Συνελεύσεως χαιρετίσθηκε από το πρωί με 29 κανονιοβολισμούς και μουσικά εμβατήρια. Στις 10 π.μ. έγινε δοξολογία στο μητροπολιτικό τότε ναό της Αγίας Ειρήνης (...). Επακολούθησε πανηγυρική συνεδρίαση της Εθνοσυνελεύσεως στην αίθουσα των παλαιών ανακτόρων του Όθωνος, χώρο που ορίσθηκε για τις συνεδριάσεις της. Ύστερα από τον αγιασμό οι πληρεξούσιοι ορκίσθηκαν και υπέδειξαν ως πρόεδρο το μεγαλύτερο στην ηλικία Πανούτσο Νοταρά (...).

(...) Στις 26 Νοεμβρίου καταρτίσθηκε επιτροπή από 21 μέλη για τη σύνταξη του σχεδίου συντάγματος. (...) Στα τέλη Δεκεμβρίου η επιτροπή είχε έτοιμο το σχέδιο συντάγματος και, με βάση αυτό, άρχισαν οι συζητήσεις στις 3 Ιανουαρίου 1844 (...).

Νικηφόρος Διαμαντούρος, ό.π., Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ΄, σσ. 107-108.

Συμπληρωματικό κείμενο 7

Ο ΚΡΙΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μεγάλη κρίση του Ανατολικού ζητήματος ξέσπασε και πάλι στα μέσα του ίδιου αιώνα [19^{ος} αι.]. Η κρίση αυτή, που άρχισε με την οξύτατη διαφωνία μεταξύ των καθολικών και ορθοδόξων για την κατοχή προσκυνημάτων των Αγίων Τόπων, κατέληξε στον Κριμαϊκό πόλεμο, ο οποίος διήρκεσε από το 1853 ως το 1856, με κύρια και τελευταία φάση του την κατάληψη της Σεβαστουπόλεως από τους

Αγγλογάλλους· επακολούθησε η υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων το Μάρτιο του 1856. Για τους Έλληνες η φάση αυτή του Ανατολικού ζητήματος είχε εξαιρετικά δυσμενή κατάληξη. Η Τουρκία έγινε δεκτή στην ευρωπαϊκή οικογένεια και η Αυστρία, Αγγλία και Γαλλία εγγυήθηκαν την ακεραιότητα και την ανεξαρτησία του οθωμανικού κράτους και δεσμεύθηκαν έτσι ώστε κάθε επίθεση εναντίον της Τουρκίας να θεωρείται ως *casus belli* και εναντίον τους.

Στέφανος Παπαδόπουλος, *Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός*,
Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 143.

Συμπληρωματικό κείμενο 8

Η ρωσική πολιτική ως το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου απέβλεπε στον προσεταιρισμό των Ελλήνων, προκειμένου να προωθηθούν οι βλέψεις της Ρωσίας στα Βαλκάνια και στην ανατολική Μεσόγειο. Επάνω: γελοιογραφία που σατιρίζει τη ρωσική πολιτική, από το βιβλίο του Στέφανου Ξένου (Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).

Ι.Ε.Ε., τόμ. ΙΓ', σ. 145.

Συμπληρωματικό κείμενο 9

Ο ΚΡΙΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ Η ΜΕΓΑΛΗ ΙΔΕΑ

Ο Κριμαϊκός πόλεμος είχε εξαιρετικές και οδυνηρές συνεπείας δια την μικράν Ελλάδα, της οποίας ο λαός, παρά την επιρροήν παραγόντων της αγγλοφίλου και γαλλοφίλου πολιτικής, εφλέγετο από την «Μεγάλην Ιδέαν» και έβλεπε την ομόδοξον Ρωσίαν ως φυσικόν σύμμαχον του ελληνισμού. Τους αυτούς όμως πόθους είχε και ο βασιλεύς Όθων. Με την κήρυξιν του πολέμου οι Έλληνες ήλπισαν ότι ούτος θα απετέλει ευκαιρίαν δια την πραγματοποίησιν των μεγαλοϊδεατικών βλέψεων του γένους. Ούτω εδημιουργήθη εν Ελλάδι πρωτοφανής πολεμικός οργανισμός, τον οποίον υπεκίνει, σχεδόν απροκαλύπτως, ο ίδιος ο βασιλεύς. Του τοιούτου οργανισμού συνέπεια υπήρξεν η εισβολή των υπό τον Δ. Καραϊσκάκην, υιόν του ήρωος του αγώνος, ταγμάτων οροφυλακής εντός του τουρκικού εδάφους (Ηπειρος). (...) Το απελευθερωτικόν κίνημα εξαπλούται εις Θεσσαλίαν, ο δε βασιλεύς Όθων είναι έτοιμος να τεθή επί κεφαλής της όλης κινήσεως. Αλλ' αι δυνάμεις της Δύσεως, μη θέλουσαι να θιγή η ακεραιότης της συμμάχου των Τουρκίας, απεφάσισαν ν' ασκήσουν πίεσιν επί της Ελλάδος. Αφού οι πρεσβευταί της Γαλλίας και της Αγγλίας εν Αθήναις ηπέιλησαν τον Όθωνα δι' εκθρονίσεως, εν η περιπτώσει δεν απεσύροντο τα ελληνικά στρατεύματα εξ Ηπείρου και Θεσσαλίας, μοίρα γαλλικού στόλου κατέλαβε τον Πειραιά και ενήργησεν απόβασιν στρατού, όστις εκτός του ότι μετέδωκε την χολέραν, δια της αναρμόστου προς τον λαόν και το βασιλικόν ζεύγος συμπεριφοράς του ετόνωσε την προς αυτό συμπάθειαν των Ελλήνων.
(...) Η κατοχή του Πειραιώς παρετάθη επί μίαν ολόκληρον τριετίαν.

Αι Αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου, ό.π., σ. 295.

Συμπληρωματικό κείμενο 10

Ο ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1897

Αποφασισμένη να κανονίσει τους λογαριασμούς της με τους Έλληνες μια για πάντα [εξαιτίας της παρουσίας ελληνικών δυνάμεων στην Κρήτη], η Πύλη ετοιμαζόταν για πόλεμο. Το ίδιο και οι Έλληνες: άρχισαν να συγκεντρώνουν στρατό στη Θεσσαλία, και η [Εθνική] Εταιρεία διοχέτευσε - ή ήταν έτοιμη να διοχετεύσει - στη Μακεδονία τριάντα τέσσερις ένοπλες ομάδες ατάκτων, στις οποίες συμμετείχαν και Ιταλοί εθελοντές. Τότε η Ρωσία θορυβήθηκε πολύ και πρότεινε τον αποκλεισμό του Βόλου. (Η Ρωσία μολονότι δεν αντιμετώπιζε εχθρικά τις ελληνικές διεκδικήσεις στην Κρήτη, ήθελε να κρατήσει τους Έλληνες μακριά από τους σλαβικούς θυλάκους στο βορρά). Σ' αυτή την πρόταση αντιτάχθηκαν οι Βρετανοί, που συνέστησαν αντίθετα να υποδειχθεί τόσο στους Τούρκους όσο και στους Έλληνες να κρατήσουν το στρατό τους σε απόσταση 50 μιλίων από τα βόρεια σύνορα της Ελλάδος.

.....

Όπως συνήθως, η περίπλοκη διπλωματία των Δυνάμεων εμπόδιζε να ληφθούν γρήγορες αποφάσεις. Στο μεταξύ ο πρίγκιπας Κωνσταντίνος, που είχε ονομαστεί αρχηγός του στρατού της Θεσσαλίας, επιβιβάστηκε σε πλοίο με κατεύθυνση τον Βόλο στις 15/27 Μαρτίου. Στις 25 Μαρτίου/6 Απριλίου οι Δυνάμεις προειδοποίησαν την Ελλάδα και την Τουρκία ότι ο επιτιθέμενος θα αναγκαζόταν να υποστεί τις συνέπειες.

(...) Έπειτα από επεισόδια που έγιναν στην Ανάληψη, άρχισαν οι εχθροπραξίες στις 5/17 Απριλίου.

Ύστερα από λίγες αρχικές επιτυχίες οι Έλληνες, άσχημα εφοδιασμένοι και με ανίκανη στρατιωτική ηγεσία, ανακάλυψαν ότι ήταν υποδεέστεροι από τις καλά οπλισμένες μονάδες του τουρκικού στρατού που είχαν εκπαιδευτεί από Γερμανούς αξιωματικούς. Γρήγορα επικράτησε μεγάλη σύγχυση στις γραμμές των ελληνικών στρατευμάτων και κάποιος (δεν είναι γνωστό ποιος ήταν) έδωσε την εντολή υποχώρησης, παρόλο που τη στιγμή εκείνη οι κατώτεροι αξιωματικοί και οι καλύτερα εκπαιδευμένες μονάδες του ελληνικού στρατού συνέχιζαν να αντιστέκονται σθεναρά. Η υποχώρηση που ακολούθησε έγινε τόσο άτακτα ώστε οι Τούρκοι, που νόμισαν ότι ήταν απλώς ένα τέχνασμα για να καλυφθούν οι κινήσεις του κύριου όγκου των ελληνικών δυνάμεων, κατέλαβαν με πολύ μεγάλες προφυλάξεις τις εγκαταλειμμένες πόλεις και τα χωριά, και μόλις στις 13/25 Απριλίου μπήκαν στη Λάρισα.

Όταν οι ειδήσεις για την υποχώρηση έφτασαν στην Αθήνα, επικράτησε μεγάλη αναστάτωση. Αποδιοπομπαίος τράγος έγινε ο πρίγκιπας Κωνσταντίνος. Ο ίδιος ο βασιλιάς κατηγορήθηκε για αμέλεια, επειδή δεν φρόντισε να κινηθεί ο στόλος. Εχθρικά και οργισμένα πλήθη πολιόρκησαν τα ανάκτορα. Στις 15/27 Απριλίου ο Σκουζές εκλιπάρησε τις προστάτιδες Δυνάμεις να επέμβουν.

(...) Η νέα κυβέρνηση απέσυρε τα ελληνικά στρατεύματα από την Κρήτη, και στις 29 Απριλίου/11 Μαΐου, καθώς ο δρόμος που οδηγούσε στην Αθήνα ήταν ορθάνοιχτος στους Τούρκους, ζήτησε τη μεσολάβηση των Δυνάμεων. Ο τσάρος Νικόλαος Β΄ και η βασίλισσα Βικτορία ήταν αποφασισμένοι να μην επιτρέψουν να συντριβεί η Ελλάδα, και οι προσπάθειές τους κατέληξαν στην υπογραφή ανακωχής. Στις διαπραγματεύσεις που έγιναν κατόπιν (...), έσωσαν την Ελλάδα από οποιαδήποτε μείωση της επικράτειάς της με εξαίρεση ορισμένους θυλάκους (...) στην περιοχή βορειοδυτικά και δυτικά της Λάρισας και στον επάνω βραχίονα του Πηνειού. Η Ελλάδα όμως υποχρεωνόταν να καταβάλει αποζημίωση 4 εκατομμυρίων τουρκικών λιρών και, για να διευκολυνθεί η τακτική καταβολή των ποσών, τα δημοσιονομικά της Ελλάδας θα υποβάλλονταν σε κάποια μορφή διεθνούς ελέγχου. Τέλος τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία ανέλαβαν την υποχρέωση να μην επιτρέψουν να χρησιμοποιηθεί το έδαφός τους για οποιαδήποτε προπαγάνδα ικανή να απειλήσει την ασφάλεια και την τάξη σε κάποιο γειτονικό κράτος.

Το τελικό κείμενο της ειρήνης υπογράφηκε μόλις στις 22 Νοεμβρίου/4 Δεκεμβρίου στην Κωνσταντινούπολη.

Douglas Dakin, ό.π., σσ. 232-235.